

8. Потятиник, Б.В. Интернет–журналістика / Б.В. Потятиник. – Л.: ПАІС, 2010. – 244 с.
9. Глокализация // Economics focus / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary-economics.ru/word/Глокализация>.
10. Философия: сборник приложений / сост. Н.Ф. Шаров, М.И. Пантыкина, Б.В. Царев, В.В. Тарабаров. – Тольятти: Тольяттинский государственный университет, 2007. – 300 с.
11. Кузнецов, А.В. Рост многообразия общественных интересов и проблемы государственного управления в информационном обществе / А.В. Кузнецов / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ipages.ru/index.php?ref_item_id=1841&ref_dl=1.
12. Тоффлер, Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 261 с.

Віктар Іўчанкаў

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

БЕЛАРУСКІЯ СМІ Ў СІТУАЦЫІ БІЛІНГВІЗМУ: РЭТРАСПЕКТЫВА І ТЭНДЭНЦЫІ РАЗВІЦЦА МЕДЫЯМАЎЛЕННЯ

Моўная сітуацыя Беларусі (лінгвагеаграфічнае адзінства ідыёмаў) вызначаецца наяўнасцю дыгласіі, што склалася гістарычна. Рэспубліканскія СМІ наглядна адлюстроўваюць функцыянаванне роднай і рускай мовы на тэрыторыі нашай краіны. Такое становішча спраў спараджае шмат праблем, у вырашэнні якіх удзельнічаюць дзяржаўныя структуры, навуковыя і грамадскія арганізацыі, вучоныя і пісьменнікі, журналісты. Адзінства поглядаў на гэту праблему існуе – дзяржаўнае двухмоўе не з’яўляецца «гістарычнай раскошай», а «адказным абавязкам». Вастрэню пастаўленых гісторыяй пытанняў беларускае грамадства адчувае гэтак даўно, роўна як беларус шукае шляхі свайго самавызначэння. Дыгласія як функцыянаванне разнавіднасцей адной і той жа мовы (проціпастаўленасць «высокага» і «нізкага», напрыклад, суіснаванне старарускай і царкоўнаславянскай моў, што прывяло да кніжна-пісьмовай традыцыі фарміравання літаратурнай мовы; суржыка і літаратурнай формы ўкраінскай мовы; трасянкі і існаванне дзвюх – рускай і беларускай – літаратурных форм зносін у нашай краіне) можа спараджаць так званую ўнутрымоўную інтэрферэнцыю, калі элементы адной формы, напрыклад, суржыка ці трасянки, пранікаюць у літаратурныя мовы. Сродкі масавай інфармацыі, мова якіх па сваім прызначэнні павінна быць апрацаванай і з’яўляцца функцыянальнай разнавіднасцю

публіцыстычнага стылю, актыўна ўдзельнічаюць у фарміраванні разумова-маўленчай дзейнасці грамадства, асабліва гэта стала адчувальным у ІТ-эпоху. Інтэрферэнцыя як актыўны рухавік моўных кантактаў і вынік узаемапракнненняў на фанетычным, семантычным, граматычным, стылістычным, а таксама ўнутрымоўным узроўнях прыводзіць да незаўважных на першы погляд сістэмных зрухаў у мове – да ізамарфізму як невыпадковага падабенства не толькі асобных элементаў, а і ўсёй білінгвіяльнай сістэмы.

Сучасная беларуская літаратурная мова не мела прамой пераемнасці са старабеларускай (па рускіх крыніцах – заходнярускай) мовай, якая функцыянавала ў якасці афіцыйнай у Вялікім Княстве Літоўскім ў XIII–XVII стст. Апошняя была выцеснена польскай мовай, у выніку чаго ўзнік часавы разрыў паміж старабеларускай і новай беларускай літаратурнымі мовамі. Сёння слухна заўважаецца: новая беларуская літаратурная мова ўзнікае на іншай аснове, якая не дазваляе разглядаць яе развіццё ад старабеларускай як непарыўны працэс. Асноўным формаўтваральным фактарам беларускай літаратурнай мовы можна лічыць узвышэнне статуса народнай мовы да ўзроўню літаратурнай. Гэтым яна супрацьпастаўлялася старабеларускай мове, якая была сфарміравана ў рэчышчы царкоўнаславянскай традыцыі. Новая беларуская літаратурная мова на пачатку свайго развіцця адчувае істотны польскі ўплыў, значная колькасць яе носьбітаў была звязана з польскай культурай і з каталіцтвам. Даволі паказальнай з гэтага гледжання выглядае дыскусія 1909 г. паміж «часопісам для народа» «Крестьянинъ» і «Нашай Нівай». У артыкулах «Самоучитель польскаго языка» (Крестьянинъ. № 26, 08.07.1909), «Нашей Нивѣ» (Крестьянинъ. № 29–30, 28.07.1909), «Паны обидѣлись» (Крестьянинъ. № 31–32, 28.08.1909) «О книжномъ бѣлорусскомъ языкѣ» (Крестьянинъ. № 38–39, 14.11.1909) і інш. выданне Віленскага таварыства «Крестьянинъ» выступае катэгарычна супраць нават самога паняцця беларускай літаратурнай мовы і выказвае сваю пазіцыю наступным чынам: «Мы всегда считали эту затѣю нелѣпой и видѣли въ ней только уловку польскихъ патріотовъ постепенно прививать нашему сельскому населенію польскій языкъ» (Крестьянинъ. № 38–39, 14.11.1909). «Тая акалічнасць, – пісаў аўтар названага выдання Цярэнцій Бажэлка, – што розныя польскія таварыствы і арганізацыі звычайна выражаюць жаданне распаўсюдзіць асвету сярод палякаў, маларосаў і беларусаў на роднай мове кожнай народнасці (акарамя, рускай, канечне), як нельга лепш паказвае, што кніжная беларуская мова не толькі не ўяўляе

нечага супраціўнага паланізатарскай дзейнасці палякаў, але яна яшчэ ім на карысць, асабліва ў той арфаграфічнай пастаноўцы, у якой яна з'яўляецца цяпер» (Крестьянинъ. № 38–39, 14.11.1909). Барацьба думак працякала ў з'едлівай, часам, абражальнай форме. Выкрываліся палякі, што закінулі вуду «въ мутныя воды Россійской Имперіи въ надеждѣ подцѣпить на крючокъ рыбицу-Бѣлоруссію» (Крестьянинъ. № 26, 08.07.1909). Прайшло больш за сто гадоў, памянялася моўная сітуацыя, трансфармаваліся польска- і рускаінтэрферэнтныя ўплывы, першы з іх стаў відавочна агрэсіўным. Нягледзячы на гэта патэнцыял інфармацыйнага кантэнту Беларусі паступова нарошчваецца, што звязана са з'яўленнем новых тэлеканалаў, аптымізацыяй рэдакцый і стварэннем медыяхолдынгаў.

Ва ўмовах функцыянавання дзвюх блізкароднасных моў інтэрферэнцыя стала пашыранай з'явай у рускамоўных беларускіх выданнях, праяўленне якой зніжае маўленчую культуру. Укаранёны ў даследчую практыку функцыянальны аспект разгляду моўных фактаў зрабіў магчымым выявіць «паводзіны» жывога слова і адмежаваць у яго выкарыстанні ненарматыўнае, памылковае. Нарматыўнасць мовы заўсёды была паказчыкам яе развіцця, духоўнай культуры нацыі.

Норма фарміруецца ў выніку сацыяльна-гістарычнага адбору з суіснуючых слоў і форм, якія зафіксаваны ў моўнай плыні, больш распаўсюджаных, агульнапрынятых. Яны і павінны мацаваць фундамент нацыянальнай літаратурнай мовы. Вядома, што норме характэрна сістэмнасць і глыбокая сувязь са структурай мовы. Мова ж – з'ява дынамічная, і гэта не можа не адбіцца на стабільнасці, гістарычнай абумоўленасці нормы. Вонкавыя фактары (экстралінгвістычныя ўплыў) і чыста моўныя заканамернасці, тэндэнцыі развіцця фанетычнай, лексічнай, граматычнай сістэм вызначаюць змены літаратурнай нормы.

Канец ХХ ст. быў азнаменаваны якаснымі зменамі яе ў бок дэмакратызацыі. Сёння становіцца надзвычай важным правядзенне актыўна граматычных інтэрпрэтацый ужывання форм слова і высвятленне яго лексічнай правамернасці. Публіцыстычны тэкст дае прастору для адшліфоўкі мовы, апрацоўкі стылістычнай маркіраванасці слова. Мяняецца накіраванасць публіцыстычнага тэксту, трансфармуюцца камунікатыўныя ўстаноўкі журналіста. Характэрнай рысай сучаснай вербалістыкі становіцца журналістыка думак, меркаванняў, што дыктуецца ўкараненнем ў маўленчую дзейнасць ІТ-патокаў. Адсюль заостраная палемічнасць, высо-

кая ступень ацэначнасці і дыялагічнасці, у чым рэалізуецца так званы персуазійны аспект. Уцягненне чытача ў публічны дыялог; атрактыўнасць газетнай мовы адбіваецца на ўсёй структуры газетнага тэксту і на сінтаксічных структурах яго пабудовы. Сэнс гэтых змен наглядаецца ва ўзмацненні інфармацыйнай накіраванасці загалоўкаў.

Мяняецца таксама роля і кампазіцыйная рэлевантнасць частак газетнага тэксту: асноўнай часткі, загалоўка і падзагалоўка. Апошнія актуалізуюць, камунікатыўна развіваюць, семантычна ідэнтыфікуюць інфармацыю, пададзеную ў загалоўку: **«Купляйце беларускае! Сучасная касметалогія патрабуе ад стваральнікаў касметычных прэпаратараў «рэвалюцыйных» падыходаў»** (Звязда), **«Дарагія мае старыя... Яны сустрэліся, «размяняўшы» восьмы дзесятак. І закахаліся, як маладыя...»** (Звязда), **«Сколько стоит процент прироста? Выговор правительству: против, воздержался?»** (Рэспубліка), **«Панацея становится ядом. Справятся ли белорусские фармацевты с нашествием «акул» мирового рынка?»** (Рэспубліка), **«Глубина сопротивления. Взгляд на ту сторону чеченского фронта»** (СБ. Беларусь сегодня).

Кампазіцыйная пабудова матэрыялу, у якім значнае месца адводзіцца падзагалоўку, можа стаць вызначальнай рысай манеры выдання, як, напрыклад, гэта ўласціва газеце «Рэспубліка», тады калі «Народная газета» з нізкай частотнасцю выкарыстоўвае іх, аддаючы перавагу падводцы. Зрэдку ў апошняй камбінуецца трохэлементная падача матэрыялу. Уласна канструктыўную ролю максімальнага інфармацыйнага напаўнення выконвае загалоўак ў газетах «Звязда» і «СБ. Беларусь сегодня», дзе менавіта яму адводзіцца дамінантная роля ў актуалізацыі ўвагі чытача. У цэлым заўважаецца тэндэнцыя да афармлення загалоўкаў сучасных газет прэдикатыўнымі канструкцыямі, у адрозненне ад дамінавання намінатыўнага афармлення іх у мове СМІ савецкага часу.

У сінтаксісе асноўнай часткі тэксту ўзрастае колькасць мадальных і аўтарызаваных канструкцый, прычым іх колькасць даволі высокая нават у тэкстах такіх жанраў, як заметка і рэпартаж. Вядома, што мадальныя словы вызначаюць пазіцыю, пункт гледжання суб'екта на адносіны маўлення да рэчаіснасці, яны выражаюць ацэнку ў выказанай думцы або спосаб яе падачы. У такім выпадку суб'ектыўная кваліфікацыя паведамлення відавочная, таму што ў ім яўна выяўляецца характар камунікатыўных мэтавых устаноўак (сцвярджанне – пытанне – пабуджанне); супрацьпастаўленне па прымеце ў напрамку «сцвярджанне – адмаўленне»; градацыя

значэнняў ў дыяпазоне «рэальнасць – ірэальнасць» (рэальнасць – гіпатэтычнасць / дапушчэнне – ірэальнасць); розная ступень упэўненасці адрасанта ў верагоднасці выказанай ім думкі пра рэчаіснасць. Маём праяўленне суб'ектыўнай мадальнасці, якая рэалізуе знешне схаваную, імпліцытную пазіцыю журналіста, які не жадае праяўляць сваю рэакцыю на рэчаіснасць адкрыта, але на гэта паказваюць мадыфікатары асноўнай мадальнай кваліфікацыі, ствараючы ў мадальнай іерархіі выказвання кваліфікацыю «апошняя інстанцыя» – непрыміральнай пазіцыі, як таго патрабуе карпаратыўны інтарэс выдання. У такім выпадку на перыферыі выказвання ўзнікае імітацыя дадатковага семантычнага ядра, што стварае эффект поліпрэдыкатыўнасці паведамлення.

Сукупнасць мадальных і аўтарызаваных канструкцый у дачыненні да мэтавых устаноў матэрыялу спараджае патрэбу змяніць афармленне і размеркаванне традыцыйных жанраў газетных публікацый, абвастрае пытанне аб змяшчэнні межаў паміж імі. Адсюль узрастае доля ўвагі да розных спосабаў аўтарызацыі газетнага тэксту (ад ацэнчнай і мадальнай лексікі да сінтаксічных канструкцый абагульняльнага тыпу: «што ёсць што, што лічыцца чым, што разглядаецца ў якасці чаго», «што прызнаюць чым», «што называюць чым» і г. д.). Публіцыстычны тэкст сучаснасці апелюе да такіх якасцей, як іранічнасць, самаіронія, скепсіс і крытычнасць ва ўспрыманні і супастаўленні інфармацыі, нецярпімасць да катэгарычнай ацэнчнасці, а таксама да здольнасці адзначаць эстэтычнае афармленне маўлення. Культывуецца разумова-маўленчая разняволенасць адрасата тэлемаўлення. Мяняецца роля суаднесенасці рускіх пісьмовага і вуснага элементаў. Так, адбываецца энергічнае пераключэнне моўнай асобы з пісьмовых тэкстаў на тэксты медыя, што гучаць з тэлеэкрана. Сучасныя спажываўцы масавага інфармацыйнага прадукту вылучаюцца ўспрымальнасцю да вобразнай катэгарызацыі рэчаіснасці, да метафарычнай структурызацыі новага ведання пра свет. Рэгулярная «трэніроўка» ўвагі да семантычнага патэнцыялу метафар, што праяўляецца ў недавыказанасці, намёку, звароце да алюзіі і гульні з сумежнымі сэнсамі, прыводзіць да ўзмацнення канататыўнасці моўнай свядомасці, якая становіцца прэцэдэнтна арыентаванай. Названыя тэндэнцыі развіцця сучаснага публіцыстычнага твору часам набываюць выгляд рафінаванай формы падачы матэрыялаў, і не ў межах аднаго матэрыялу, а ў канцэпцыі ўсяго выдання.

Зыходзячы са спецыфікі праяўлення пазамоўнага пачатку ў публіцыстычным тэксце трэба адрозніваць кампаненты экстра-

лінгвістичнай карціны функцыянавання тэксту ў наступным ракурсе. Тэкст можа стварацца журналістам сітуацыўна, у пэўнай сацыяльна абумоўленай сітуацыі, культураспецыфічнай у сваім праламленні на свядомасць грамадства і гістарычна адзначанай. Фактары тэкстаўтварэння і экстралінгвістыка журналісцкай дзейнасці выразным чынам лоструюць камунікатыўнае лідарства стваральніка публіцыстычнага твора і разам з тым вызначаюць генезіс і анталогію яго арганізацыі. Працэс пазнання тэксту, яго вытворчасці, планавання, праектавання і разумення грунтуецца на асноўным пастулаце медыятэкставай рэалізацыі – цесная звязанасць і замацаванасць за вербальным актам сацыяльных дзеянняў. Журналісцкі тэкст можа адпавядаць ці не адпавядаць пэўным правілам пабудовы, сістэмнасці паводзін моўнага факта ў складаным цэлым, але ён заўсёды павінен мець арсенал ключавых камунікатыўных кампазітаў, скіроўваючых яго на існасць, прызначанасць свайго існавання. Такімі камунікатыўнымі кампазітамі з'яўляюцца знешнелінгвістычныя фактары функцыянальнай накіраванасці СМІ. Будуюцца даволі складаная іерархія пераўтварэння індыўідуальнага духоўнага прадукта, прапанаванага праз СМІ канкрэтнымі людзьмі, у прадукт грамадскі, калектыўны.

Публіцыстычныя тэксты адрозніваюцца незвычайнай шырынёй тэматыкі, яны могуць датычыць любой праблемы, якая патрапіла ў цэнтр грамадскай увагі. Гэта натуральным чынам ўплывае на журналісцкае маўленне: узнікае неабходнасць уключаць спецыяльную лексіку, якая патрабуе тлумачэнняў, а калі і разгорнутых каментарыеў. З другога боку, шэраг тэм пастаянна знаходзяцца ў полі зроку грамадскай увагі, і лексіка, якая адносіцца да гэтых тэм, набывае публіцыстычную афарбоўку. Такім чынам, назіраем фарміраванне пласту маўленчых адзінак, характэрных для публіцыстычнага тэксту, камунікатыўная прызначанасць якога спрыяе канструяванню своеасаблівага тэзаўзруса. Апошні вызначаецца не жанрава і не функцыянальна, а сацыяльнай абумоўленасцю камунікацыі, якая становіцца важным механізмам станаўлення індывіда як сацыяльнай асобы, правадніком устаноўак пэўнага соцыуму, фарміруючых, у сваю чаргу, індыўідуальныя і групавыя ўстаноўкі. Індыўідуальныя матывацыі і формы паводзін могуць быць прыняты соцыумам, калі яны ўяўляюць сабой варыяцыі ў азначаных межах.

На фоне ўзмацнення сацыяльнай стратыфікацыі грамадства ў спажываюцца інфармацыі складваецца адчуванне ўключанасці ў

кансалідуемую масавым інфармацыйным прадуктам (публіцыстычным тэкстам) нацыянальную лінгвакультурную прастору. Публіцыстычны тэкст мае сваім прыярытэтным прызначэннем адлюстраванне маўленчай рэчаіснасці ў сферы палітыка-ідэалагічных грамадскіх адносін. Асноўным семантыка-канструктыўным прынцыпам яго пабудовы традыцыйна лічаць спалучэнне экспрэсіі і стандарту, што абумоўліваецца вартаснай арыентацыяй перададзенай інфармацыі. Аднак важным сродкам у фарміраванні публіцыстычнага тэксту з'яўляюцца і экстралінгвістычныя фактары, якія вызначаюць спецыфіку публіцыстычнага маўлення ўвогуле.

Журналіст – камунікатыўны лідар, таму ўменне прачытваць маўленчую сітуацыю, прадбачыць працэс яе разгортвання, разумець суразмоўцу і прагназаваць вынікі кантактавання не менш важнае, чым, «аддзяляючы зерне ад жыццяў, публікаваць жыцкі» (Э. Фіхтэліус). Умець скарэктаваць маўленчую падзею, знаходзячы ісціну, ёсць вызначальная якасць прафесіі журналіста. Толькі раўнапраўны, суб'ект-суб'ектны дыялог з чытачом дасягне поспеху, калі homo eloquens бачыць свайго суразмоўцу такім, як ён сам, – жывым, дзейным, актыўным суб'ектам, а не чыстым лістом, які трэба спісаць, пустым сасудам, які трэба запоўніць... Паступовая рэалізацыя гэтага імператыву зменіць канцэптуальную кар'еру вербальнага выражэння грамадства і, як паказвае час, ужо стварае спрыяльныя ўмовы для ўзнікнення новай маўленчай фармацыі, дзе мове СМІ належыць роля каталізатара моўных тэндэнцый і заканамернасцей.

Уладзімір Касько

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

ГУЧАЎ КАБЗАР НА МОВЕ БЕЛАРУСКАЙ:

з гісторыі беларуска-украінскіх літаратурных сувязяў

У 2014 г. спаўняецца 200 гадоў з дня нараджэння класіка ўкраінскай літаратуры, заснавальніка крытычнага рэалізму ва ўкраінскім выяўленчым мастацтве, Тараса Рыгоравіча Шаўчэнкі. Ён завяршыў працэс узняцця ўкраінскай народнай мовы да ступені нацыянальнай літаратурнай, аказаў вялікі ўплыў на далейшае развіццё многіх літаратур свету. Праяжджаючы праз Беларусь, Тарас Рыгоравіч у час кароткіх прыпынкаў у некаторых населеных пунктах цікавіўся бытам, мовай беларусаў, ён быў асабіста знаёмы з беларускімі пісьменнікамі Я. Баршчэўскім і Р. Падбярэзкім. Многія матывы ўкраінскага фальклору перапляталіся ў творчасці